Turkish Studies
International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/2 Winter 2015, p. 411-434
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7817
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

İMTİHAN VE DÜNYEVİLEŞME*

*Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU***

ÖZET

Kur'an'da bazı kavramlar vardır ki kullanıldıklara bağlama göre farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu yönüyle Kur'an'da dikkat çeken önemli kavramlardan biride fitne kavramıdır. Bu kavramın yakın ve eş anlamları ile birlikte farklı anlamları da ifade etmekle birlikte en temel anlamı imtihandır. İmtihan olgusu insanın dünya ve ahiret hayatını anlamlandırması açısından önemlidir. Çünkü Allah'ın insana vermiş olduğu maddi ve manevi bütün nimetlerle insanı sınamaktadır.Kur'an'ın dünya hayatına bakışı ve dünya hayatının ahiretle münasebeti, insanın dünya hayatındaki yaşam tarzını belirlemesi yönünden önem arzetmektedir. Allah'ı ve âhireti unutarak dine karşı kayıtsızlaşma, ahlâkî ve dinî değerlere yabancılaşma anlamını taşıyan dünyevîleşme, müslüman fert ve toplumları çok yakından ilgilendiren bir problemdir. Bu sebeple dünyevileşmekten kurtuluş, hayatî önem arz etmektedir.

İnsanı tek boyutlu olarak ele alıp, tek yöne ağırlık vermeyi telkin eden dinlerin aksine İslam, insanı dünya-âhiret; ruh-beden; madde-mana bütünlüğü içerisinde ele almıştır. Bu bütünlük anlayışıyla insan, yukarıda belirtilen, birbirine zıt gibi görünen uçların birini elde edebilmek amacıyla diğerini yok etme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaz. Bu nedenle dünya ve ahiret hayatlarının mahiyeti, müslüman ferdin bunlara nasıl bir açıdan bakması gerektiği, yaşamını sürdürürken prensip edineceği ilkeleri, hayatını nasıl tanzim etmesi gerektiği, dinin yaşama ne ölçüde etki etmesi gerektiği ve benzeri konulara açıklık getirebilmek amacıyla, bütüncül bir yaklaşımla Kur'an'ın dünya hayatına bakışını ve dünya hayatının âhiretle münasebetinin ele alınıp incelenmesi ve belirli sonuçlara varılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Fitne, İmtihan, Dünya, Âhiret, Dünyevileşme

---

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Öğretmen-MEB, El-mek: sgumrukcuoglu@hotmail.com

TEST AND SECULARIZATION

STRUCTURED ABSTRACT

Being one of the key concepts used in the Qur'an, the word fitna (sedition) is derived from the root f-t-n in Arabic. In dictionary, the word fitna is used for the process of melting the precious mines such as gold and silver in high heat in order to separate the nonprecious mines from those precious ones. Purifying those mines rises their value. When this concept is used for humans, it has the metaphorical meaning of testing, examining, proving the human (İsfehanî, 1961, s.371; Manzûr, 990, s.317; Zebidî, 1994, s.424). The word fitna is one the basic concepts used commonly in both Qur'an and in hadiths and having meaning according to the place it is used.

Various meanings were given to the fitna and its derivations in Qur'an. Thus, the glossators could not negotiate on a definite meaning for equivalence of the fitna in Qur'an. Based on the denotation meaning of the word fitna which glossators make sense, they have tried to interpret it according to its context. If the word fitna is related with Allah, it is used in order to express "trial, test and examination of human" ; related with human, it is used to express "misdeeds occurred due to actions such as trouble, disaster, killing, torment, distortion, intrigue" (İsfehanî, 1961, s.372); related to devil, it is used to express "deviation, distortion, temptation of human" (Bağdâdî, 1987, s.124; Rıza, s.362). The way that the word fitna is used mostly is to test, examine, and prove.

The Quran does not only determine the place of human in the world, but also sets forth his creation purpose. On one hand, while remarking creation and incapability of the human, the Quran remarks the supremacy of human among other creatures stating his responsibility put by his Rabb. The main sense of presence of human on the world is to be the object of this responsibility (Meydani, 1994, s.550). Due to characteristics that human has among other creatures, the human both has the most privileged qualities and the most dangerous qualities. "By the Soul, and the proportion and order given to it; And its enlightenment as to its wrong and its right; Truly he succeeds that purifies it" (Surah Shams, 91/7-9). Through this dilemmic and complex structure, the human constitutes the main subject of the testing. So, he is the most important answerer and keeper of the testing.

As an unbeliever disregards the testing fact, he puts himself at the centre and sees everything as a means in order to satisfy his own wills and desires, on the other hand, the one who puts testing fact at the centre of everything makes the life meaningful and valuable, so he has the power to saves it from monotony. All conflicts beginning with presence of human is almost the work of these two understandings (Soyalan, 1999, s.112 vd.).

Stating that human shall be tested during his life, the Quran also defines why this testing is made as such: "Do people think that they will be left alone because they say: "We believe," and will not be tested. And

We indeed tested those who were before them. And Allah will certainly make (it) known (the truth of) those who are true, and will certainly make (it) known (the falsehood of) those who are liars, (although Allah knows all that before putting them to test). (Surah Ankabut, 29/2-3). As it is clearly understood from the verse, it is possible with testing to determine who is sincere and who is insincere in human-being case and his belief. This testing is as to encompass yesterday, today and tomorrow. No one is freed from this testing. The word meaning examination / testing / proving used at the beginning of the 155th verse of Surah Bakqarah has been used with tekid lam. Using a verb with tekid lam gains the word a three-dimensional meaning. Regarding this, it is better to understand the statement "We certainly test you" as "We have tested, test and shall test you". So, the meaning refers to a process covering past, present and future (Bayraklı, 2001, s.316-317).

It is possible for human to pass the testing through values he produce in individual and social life. Thus, it is required to deal with and inspect the quality of the world.

The case what the word World really means: a close life through time and place, or a low/servile life is not in a quality to be inspected only by linguistic analyses. To look at the statements such as game, amusement referring to the world life in verses, it is hard to deny that world means invaluable in fact. So, it can be said that one of these two meanings is primary and the other one is nominal (Öztürk, 2005, s.13).

While denouncing the world life, it is meant the world life spent disregarding the afterlife. 2 The Quran does not decry, but praises the world life which does not cause to forget afterlife, does not oppose to human-being duties, and does not lead to perversion. Even, the Quran emphasizes that this is a beauty and a blessing and advises humans to pray as such: "And of them there are some who say: "Our Rabb! Give us in this world that which is good and in the Hereafter that which is good, and save us from the torment of the Fire!"" (Surah Baqarah, 2/201; Surah A'râf, 7/156; Surah Nahl, 16/122)

Balanced stance of Islam on world and afterlife is aimed to develop human materially and morally and to make human reach to mature human. Nothing on the universe was created in vain and meaninglessly. Anything was put in presence area in an order and a harmony2 with a definite purpose and regarding a definite target.

The verse "But seek, with that (wealth) which Allah has bestowed on you, the home of the Hereafter, and forget not your portion of legal enjoyment in this world, and do good as Allah has been good to you, and seek not mischief in the land. Verily, Allah likes not the Mufsidun (those who commit great crimes and sins, oppressors, tyrants, mischief-makers, corrupts)" (Surah Al-Qasas, 28/77) fundamentally sets forth the world and afterlife understanding of Islam. According to this verse, both the world itself and the creatures on it are of extremely important value in terms of world happiness on the one hand and of making preparations for afterlife on the other hand. So, union of world and afterlife is emphasized instead of separation of world and afterlife. Neither world is presented as an alternative for afterlife, nor afterlife is presented as an alternative for world. The thing gaining meaning to

each action done in the world is the desire to reach to divine targets by human (Kutub, 1992, s.306).

The statement getting worldly meaning indifferent to religion forgetting Allah and afterlife and meaning alienation to religious values is an existential problem which closely concerns Muslim individuals and societies. For this reason, release from getting worldly is of a vital importance.

Regarding the Quran's understanding of getting worldly, establishing the balance of world and afterlife; quality of the world life; and setting forth the getting worldly with concrete examples are mentioned in the Quran (Güler, 2002, s.15).

Statements such as getting worldly, taken in by world meta, by worldly things. "Allah increases the provision for whom He wills, and straitens (it for whom He wills), and they rejoice in the life of the world, whereas the life of this world as compared with the Hereafter is but a brief passing enjoyment." (Surah Ar-Rad, 13/26), "...The life of this world is only the enjoyment of deception (a deceiving thing)." (Surah Aal-Imran, 3/185). It has been emphasized in many more verses that the world life is an enjoyment, amusement and deception. When we look at those verses, we see that statements such as preferring world to the afterlife, preferring short-term profits to the long-term profits, and having a life which Allah does not want for the meaning of getting worldly in the Quran.

As to be seen in tale of Karun as an example for getting worldly in the Quran, one of the factors of getting worldly of human is negative effect of the fortune on human. One of the fundamental expressions which depicts clearly the getting worldly in the Quran is such verses in which knowledge competent ones who have been got worldly intellectually and spiritually, who do not pray according to this knowledge, although having knowledge on divine facts and knowing the answer towards world's target.

Emphasizing afterlife belief and blessings in many verses in the Quran and drawing the attentions this side is of extreme importance in terms of understanding the world life. Already, the Quran aims to take the human's tendency to the world under control through the afterlife thought. So, the world is not a country of prizes, but a country of opportunities. In this regard, the afterlife thought emphasized by the Quran serves a substantial brake for controlling endless desires and wills of the world (Çelik, 2001, s.182, 185-187). That is to say, it is required to be careful while enabling world and afterlife balance. This is because world must be just a means for afterlife. In fact, good deeds done in world lead human to the eternal blessings, and the bad deeds lead to the Hell. If a human who thinks this reality finds the answer of why sent to the world, he perfectly performs his duties for both himself and for the society.

Conclusion

While explaining the human's passing to presence universe from absence universe in the Quran, the mystery of creation of human step by step, slowly, and of being furnished with qualities such as seeing, perceiving, hearing has been stated with the responsibility law and

testing fact. The basic concept emphasizing the testing fact in the Quran is the concept fitna. This concept's having a wide usage area revealed the variety in meanings put on this concept. Yet, starting point of all meanings is that testing meaning come into prominence which emphasizes the testing fact.

As testing fact is a means of development and spiritually nurturing of human, it is an indispensable part of human life. Testing is an inevitable reality in succeeding both world and afterlife works. This is because knowledge, comprehension, capability and qualification of human is generally measured with testing concept. So, anybody who wants to improve, renew and prove himself is faced with the testing fact.

World life is a gate opening to the eternal universe and a waiting and evaluation area. In this mortal world, human shall be tested through all dimensions of his existence and through his thoughts, judgements, visions, feelings, behaviours, things he did and didn't do.

Allah created this world as a testing area for humans. World and everything in it was created for human, and the human was created for praying Allah. Those who are deceived and go wrong ways here shall be disappointed in afterlife. Those who follow the correct way and win the testing shall reach eternal happiness.

According to the Quran, the world life is consistent of meta, enjoyment and amusement. Why Allah does not will humans be totally away from the world is because here is a testing area. This is because position of human in afterlife shall be according to the actions he performs in the world. Defining world with adjectives such as deceptive, invaluable, temporary does not state mean the unimportance of the world life. The pointed case is to forget the afterlife thinking that this life is permanent and crossing the line, showing outburst, injustice and careless behaviours.

Disintegration (world-afterlife) in holistic life understanding that the Quran presents to Islamic society is mostly resulted from misreading and misunderstanding the realities. In this regard, resource works which interprets the positive or negative emphases made for world and afterlife in Quran and in hadiths as to be contrary to the holistic life understanding of the Quran and which places them as to be understood in this way are faced with. So, they enable understandings which break the world-afterlife union, which exclude the world and evaluate the world with a fatalist point of view. This makes us think that it is one of the reasons of Muslim societies' falling behind.

Whereas, as we try to explain above, according to the holistic understanding of the Quran, it is discussed that "the more world, the more afterlife" within the framework of belief, good deeds, and moral principles. Thus, we can say that the Quran encourages any kind of developments that ease the establishment of earth, the lives of humans and that raise the life quality.

The difference between the one who embraces the creation purpose and having a suitable life and the one who gets wild and makes the world unliveable is the stances they have against the testing fact. This stance affects their point of views to the world and afterlife.

World and afterlife understanding put forward by the Quran is based on a balance. While basing this balance it was created with a moderate harmony without denying human nature as a contrary to Christianity and Jewishness. Yet, this balance does not mean that each universe is equal to each other. It is better to say that this balance is the one at the point of recovering innate feelings given to the human. That is to say, the human shall be tested and shall be proved through various troubles and problems, yet he shall benefit from beauties of this world; however, while benefiting, he shall not be fascinated with and shall not be slave of the world while he is the master.

Equivalence between the world and the afterlife concepts in the Quran connotes us a balance that is free from overdoing and understatement. It is obviously seen that it is not possible to argue for a life understanding in which world blessings and opportunities are excluded and that this causes the result of seeing the afterlife meaningless. Similarly, it is certain that a life understanding which is isolated from afterlife thought makes the world life vain and invaluable. However, as tendencies and desires of human conceal this fact, Allah warns humans against keeping afterlife thought always fit. Still, it is a fact that humans are interested in the world unnecessarily and they have the tendency of getting worldly as to forget afterlife.

The concept of "getting worldly" means humans' concentrating his efforts, power and opportunity in all faithful, moral, social, commercial cases to worldly factors. Islam's belief, performance and moral are presented as antidote against getting worldly which is a process of being away from self and tending to bitter interests of the world, and eluding from shade of individual and societies inspirations.

Restructuring the relations between human and the world, placing it at a correct position and arranging it is possible with placing the testing fact at centre of everything. So, the one will make his life meaningful and valuable.

Key Words: Qur'an. Sedition, Test, World, Afterlife, Secularization

İMTİHAN VE DÜNYEVİLEŞME

Giriş

Kur'an'da insanlar genel anlamda inanan ve inanmayan olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. *Birinci gurup* insan; âhiretin varlığını inkar eden, her şeyi yaşadığı dünyadan ibaret zanneden münkirler. Bunların bütün gayret ve çabaları dünyadan olabildiğince faydalanabilmektir.[1] *İkinci gurup ise*; âhiretin var olduğuna inanan, dünyayı âhiretin kazanıldığı bir imtihan yeri olarak algılayanlardır. Bunlar Allah tarafından gönderilen peygamberlerin dinlerine mensup insanlardır.

Bu iki gurup insanın hayatlarını geçirdikleri yer dünyadır. Bu dünyanın da merkezin de eşref'i mahlûk olan insandır. Dolayısıyla da her şey, insan etrafında cereyan etmektedir. İlâhi mesajlara muhatap olan insan, Allah merkezli bir varlık görüşünden hareketle kendisini ve çevresini değiştirme başarısı gösterirse vahyin hakiki amacına uygun olarak Allah'a teslim olur.

[1] Yûnus 10/7; Muhammed 47/12.

Yok şayet insan kendisini merkeze alan bir dünya görüşünden hareketle varlığa bakacak olursa nefsinin zebûnu olur, kendisiyle ve çevresiyle çatışır ve tahrip eder (Bulaç, 1995, s.161).

İnsan için dünyada ki her şey, her nimet ve musibet bir imtihan vesilesidir. İmtihandan maksat, ilâhi mesajların muhatabı olan insanın durumunun ortaya çıkarılmasıdır. İmtihanın gerçekleşeceği yer; dünya hayatı, imtihanın değerlendirileceği yer ise âhiret hayatıdır (Coşkun, 1987, s.268-269).

Kur'ân, genel olarak varlıkların yaratılış değeri ile insanların bunlara karşı takındıkları öznel değeri biri birinden ayırmıştır. Dünya hakkında varlık olarak yapılan kişisel değerlendirmeler, insanların kendi iradelerinin özel değerlerini ifade etmektedir (Tuğral, 2005, s.17-18). Kâinattaki bütün varlıklar, fizyolojik olarak bir değer taşımaktadır. Çünkü yeryüzündeki varlıklar ve nimetler bir ihtiyaca binaen yaratılmıştır. Bununla beraber Kur'ân'a göre âhiret ve buradaki mükemmel nimetler, dünyadaki nimetlerden daha değerlidir. Buna rağmen bazen insanlar, ebedî âhiret nimetleri yerine daha değersiz olan dünya nimetlerini tercih etmektedirler. Bu maddî değerlendirme, insanın dünya metaı ile olan münasebeti neticesinde meydana gelmektedir (Ülken, 1965, s.6). Bu da sonuçta insanı dünyevîleşmeye götürüyor. Kur'ân böyle bir hayatın ahlâkî açıdan bir değer ifade etmediğini pek çok yerde vurgulamıştır. Çünkü böyle bir yaşam ve varlık algısı insan yüceltmekten uzaktır.

Dünyevîleşme*, dünyaya karşı özel bir tavır alma ve yakın ilgi gösterme süreci*, insanlığın var olmasından bu yana var olan bir olgudur. Dünyevîleşme tehlikesi günümüzde de bütün toplumları etkisi altına alarak hızlı bir şekilde yayılmaktadır. İslam toplumları da bu süreçten kendilerini kurtaramamış ve kendilerine de bu sirayet etmiştir. Kendisinin dindar olduğunu ifade eden bazı müslümanlar, dünyevîleşmenin tesiriyle daha önce eleştirdikleri birçok şeyin *"İslamî*"sini üretmişlerdir. Bu insanlar dünyevî yaşamı meşrulaştırmak için kendilerince böyle bir yöntem kullanmışlardır. Önceden israf sayılan lüks yaşam, dindarlar da özel bir şekle bürünerek yeni tüketim alışkanlıkları üretilmiş, tüketimin yaşam tarzı haline geldiği dindar aile manzaraları görülmeye başlanmıştır. Müslümanlardan bazılarının namaz, tesettür gibi hususlarda çok hassas davranırken diğer dini vecibelerde bu hassasiyeti yitirdikleri görülmektedir. Ahlâkın, para ve onun işlevini dönüştürmesi beklenirken, para kazanmanın yegâne değer haline geldiği bir dindarlık ve dînî yaşam ortaya çıkmıştır. Allah, bize dünya ve âhiret mutluluğunun yolunu gösteren Kur'an'da, dünya ile âhiret arasında denge kurmamızı tavsiye etmiştir.

Kur'an'a baktığımız zaman bazı ayetlerde dünya kelimesiyle birlikte âhiret kelimesinin zikredildiğini görmekteyiz. Bu ayetlerde dünyada ve âhirette iyilik verilmesinin temenni edilmesi tavsiye edilmiş,[2] âhiretin dünyadan daha hayırlı olduğu zikredilmiştir.[3] Kur'an'da, dünyadaki her şeyin insanlar için yaratıldığı belirtmekle beraber[4] dünyanın aldatıcı bir metâ olduğunu,[5] dünyanın sadece bir oyun ve eğlenceden ibâret olduğuda[6] vurgulamıştır. Dolayısıyla Allah bir yandan dünya nimetlerinin insanlığın hizmetine sunulduğunu ifâde ederken diğer yandan insanı, âhiret hayatını unutacak kadar dünyalıklara dalma konusunda uyarmış, dünyanın faniliğine, dünya nimetlerinin aldatıcılığına dikkat çekmiştir.

Kur'an'da ifade edilen dünya hayatının menfî yönü ise, kişiyi Allah'ı anmaktan ve yaratılış gayesinden uzaklaştıran ve alıkoyan bir oyun ve eğlence, aldatıcı gelip geçici fâni bir metâ, insanları büyüklenmeye, dolayısıyla da özüne yabancılaşmaya ve imtihanı kaybetmeye götüren bir

[2] Bakara, 2/201; Âraf, 7/156
[3] Duha, 93/4.
[4] Bakara, 2/29.
[5] Âli-İmran, 3/185.
[6] En'am, 6/32; Ankebut, 29/64.

yaşam biçimi ve süreci olarak nitelenmektedir.[7] Konuyla ilgili vurgulanması gereken bir husus da şudur ki, âyetlerde, bizzat dünya nimetleri, zenginlik, evlat vb. şeylerden ziyade insanın bunlarla ilişkisi sorgulanmakta, dünya hayatı daima âhiret hayatıyla kıyaslanıp değerlendirilmekte, kişinin dünya hayatı uğruna âhireti terk edip sorumluluktan kaçması yerilmektedir. Dünya hayatının zemmedildiği yerler, aslında insanın dünyevileşme sürecinden ibarettir.

İslâm, yaratılıştan gelen insani özellikleri göz ardı etmeden; âhiret hayatını ihmal eden, uhrevî gerçeklere gözlerini yuman ve hayatı sadece ölüm öncesiyle sınırlayan bir hayat anlayışını onaylamadığı, hatta bu anlayışa şiddetle karşı çıktığı gibi, dünya hayatından bağımsız ve dünyanın âhiret hayatıyla ilgili belirleyici ve şekillendirici niteliğini göz ardı eden bir ruhaniliği de insanlığa sunmamıştır (Savut, 2014, p.471).

"Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez." (Kasas 28/77)

İslam'ın dünya ve âhirete bakışını ve ikisi arasındaki ilişkiyi değerlendirişini özlü bir şekilde anlatan, konuyla ilgili mutlaka kendisine atıfta bulunulması gereken dini naslardan birisi yukarıdaki ayettir. Burada İslam'ın hayat anlayışı, âhireti aramak dünyayı unutmamak (Tatlı, 1996, s.55), Allah'ın bize verdiği ihsan ettiği şeylerden diğer insanlara vermek ve yeryüzünde fesat (bozgunculuk) çıkarmamak şeklinde dört ilkede özetlenmektedir.

Kur'an, insanların cismani ve ruhani hayatının bir takım maddi vasıtalarla kâim olacağını bildirmektedir. Dolayısıyla da insanda tabii olarak var olan maddeye meyl duygusunu ne köreltip yok etmeyi ne de ona mutlak hürriyet tanımıştır. Kur'an'ın iyilik ve kötülüğü mal ve servetin doğasında aramak yerine, bireyin servetle olan ilişki boyutunda ele alması ve konuya bir izafilik kazandırması (Aydın, 1993, s.54-56), bunun açık bir göstergesidir. Hz. Peygamber şu ifadeleri de bu görüşü destekler mahiyettedir:

"Dinara kul olana lanet olsun! Dirheme kul olana lanet olsun", [8]*; "İki aç kurdun koyunlara saldırdığını düşünün. İşte bunlar; sürüye, mala, makam ve mansıba karşı hırslı olan insanın dinine vereceği zarardan daha çok zararlı değildirler"* (Tırmizi, 1937, s.456-460); *"Her ümmetin bir fitnesi (imtihanı) vardır. Benim ümmetimin fitnesi de maldır"* (Tırmizi, 1937, s.160). Anlaşılacağı üzere, eleştiri konusu yapılan, mal ve servetin kendisi değil, insanın ona karşı takındığı tavrın niteliğidir. Vurgulanmak istenen, ferdin mal ve servete hâkim olup, mal ve servetin insana hükmetmemesi temasıdır.

Dünya hayatını anlamlı ve değerli kılan, bireyin yaşam sürecinde ürettiği ve ortaya koyduğu maddi ve manevi değerlerdir. Üretilen bu değerler, insanlarda farklılık yaratan özelliklerdir. O halde hayat dediğimiz gerçekliğin özünü oluşturan unsur, insanın gerçekleştirdiği bilinçli eylemlerdir. Bu eylemler Kur'an'da çeşitli kavramlar altında dile getirilmiştir.[9] Kur'an'ın bu kavramlarla nitelediği insanî eylemler, insan hayatının dünya boyutunda insanın varoluşunu, gerçekliğini ve kimliğini belirleyen eylemlerdir.

Nitekim Kur'an, dünya hayat boyutunun kısalığına ve geçiciliğine,[10] kalıcı ve ebedi gibi algılanan zevklerin aldatıcılığına,[11] dünyadaki fayda ve zevklerin âhirettekine nispetle azlığına ve

[7] Muhammed, 47/ 36; Hadid, 57/ 20; Nisa,4/ 36, 63.
[8] Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Sünen,* Kahire 1937, Zühd, 42.
[9] Bu kavramlar için bk.Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar,* çev.: Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, ts., s. 267-317.
[10] Âli İmrân, 3/14,117,185; Yunus, 10/24, 70; Ra'd, 13/26; Mü'min, 40/39;A'lâ, 87/16.
[11] Âli İmrân, 3/117, 185; En'âm, 6/70,130; Arâf, 7/51; Yunus, 10/24; Lokman, 31/33; Fâtır, 35/5; Hadîd, 57/20.

değersizliğine,[12] geçiciliği ve sınırlılığı noktasında oyun ve eğlence olduğuna[13] pek çok defa vurgu yapmaktadır. Kur'an'a göre, insanın ölümünün arkasından gelen ebedî, sonu olmayan hayat boyutu olan âhiret, kalıcı ve süreklidir.[14] Hayatın dünya boyutuna göre âhiret boyutundaki menfaat daha değerlidir [15] ve âhiret kalite ve derece olarak daha üstündür.[16] Asıl gerçek hayat ise âhiret hayatıdır.[17]

Kur'an perspektifinde bir bütünün iki yüzü olarak karşımıza çıkan dünya ve âhiret hayat gerçeğinde, algılanmasında bir parçalanma yaşandığında, bu parçalanma insanın eylemlerine yansıyarak, çeşitli sosyal, ahlâkî ve dinî bunalımlara sebep olmakta ve Kur'an'ın önerdiği hayat anlayışı gerçekleşmemektedir.

Bu konuyu ele almamızda ki amaç, felsefî-kelâmî tartışma ve değerlendirmelere girmek değildir. Kur'an'ın bize sunduğu imtihan olgusu ve bunun dünya ve âhiret hayatına yansımalarından söz edilerek, dünyevileşmeye dikkat çekmektir.

A) Fitne Kavramının Terim ve Istılah Anlamı

Kur'ân'da kullanılan anahtar kavramlardan biri olan fitne kelimesi, arapçada *f-t-n* kökünden türemiş bir isimdir. Fitne kelimesi sözlükle altın ve gümüş gibi değerli madenlere karışmış değersiz madenlerin ayrıştırılması için yüksek ateşte eritilme işlemi için kullanılmıştır. Bu madenlerin saflaştırılması onların değerini arttırır. Bu kavram insan için kullanıldığında, insanın sınanması, denenmesi, imtihanı gibi mecazi bir anlam kazanmaktadır (İsfehanî, 1961, s.371; Manzûr, 1990, s.317; Zebîdî, 1994, s.424). Zamanla kelimenin anlamı genişleyerek azap ve işkence etmek, saptırma, ayartma ve vazgeçirme, bir şeye aşırı düşkünlük gibi anlamlarda kullanılmıştır (Manzur, 1990, s.317; Zebîdî, 1994, s.428).

Fitne kavramı gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde[18] sıkça kullanılan ve geçtiği yere göre anlam kazanan temel kavramlardandır. İbn Manzûr (ö. 711/1311) fitne kelimesinin, insanın hem olumlu, hem de olumsuz tepkisini ifade eden bir kelime olduğunu vurgulayarak, Kuran'da ki kullanımının da bu yönde olduğuna işaret etmiştir (Manzu, 1990, s.317-321; Çelebi, 1996, s.16; Çağrıcı, 1996, s.158).

Kur'ân'da bu kavram türevleri ile birlikte atmış yerde geçmektedir (Abdülbaki, 1991, s.650-651). Fitne Kur'ân'da ki kullanımlarına göre başlıca şu manalara gelmektedir;[19] Sınama, deneme ve imtihan,[20] şirk, küfür, müşriklerin müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar,[21] sapıklık, sapma, saptırma,[22] azap, işkence, ateşe atma,[23] düşman saldırısı,[24]

---

[12] Nisâ, 4/77; Tevbe, 9/38; Kehf, 18/45.
[13] En'âm, 6/32; A'râf, 7/51; Ankebût, 29/64; Muhammed, 47/36; Hadîd, 57/20.
[14] Mü'min, 40/39; A'la,87/17.
[15] Nisâ, 4/77; En'âm,6/32; A'râf, 7/169; Tevbe, 9/38; Yûsuf, 12/109; Nahl, 16/30.
[16] İsrâ, 17/21; Duhâ, 93/4.
[17] Ankebût, 29/64.
[18] Bkz. Arent Jean Wensinck, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi*, Çağrı Yay., İstanbul 1986, c.V., s. 59-64.
[19] Bkz.. Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi; *Besairu Zevi't-Temyiz fî Letaifi'l-Kitâbi'l-Aziz*, thk. Âli en-Neccâr, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut t.y., c. IV, s.166-169.(Kur'ân'da Fitne kavramın 12 ayrı manada kullanıldığını belirtir.); Eyyub b. Musa el-Hüseyni Ebü'l-Beka el-Kefevi, *Külliyat*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, s. 692. (Kur'ân'da Fitne kavramın 15 ayrı manada kullanıldığını belirtir.); Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyuti, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Mektebetü'l Asriyye, Beyrut 1987, c. II, s. 162-163.(Kur'ân'da Fitne kavramın 16 ayrı manada kullanıldığını belirtir.)
[20] Bakara, 2/102; Tâhâ, 20/40, 85, 90, 131.
[21] Bakara, 2/191, 193, 217; Nisa, 4/91.
[22] Mâide, 5/41, 49; Saffat, 37/162.
[23] Ankebut, 20/10; Zâriyat, 51/13, 14; Burûc, 85/10
[24] Nisa, 4/101.

Allah'ın kullarına farklı imkanlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması,[25] günah,[26] şeytanın hile ve tuzağı,[27] şeytanın zayıf ruhlu insanlara aşıladığı batıl inanç ve kuruntu,[28] nifak,[29] ve delilik.[30]

Kur'ân'da fitne ve türevlerine oldukça farklı anlamlar verilmiştir. Bundan dolayı müfessirler, Kur'ân'da fitnenin karşılığı olan belirli bir anlam üzerinde ittifak edememişlerdir. Müfessirlerin bu kelimeyi anlamlandırmalarında genellikle fitne kelimesinin sözlük anlamından hareketle, bulunduğu bağlama göre yorumlamaya çalışmışlardır.[31] Eğer fitne kavramı Allah'a nispet edilirse,*"insanın sınanması, denenmesi ve imtihanı"*[32]; insana nispet edilirse *"sıkıntı, musîbet, öldürme, azâp, saptırma, fesat gibi davranışlara bağlı olarak ortaya çıkan kötülükleri*[33]; şeytana nispet edildiğinde, *"insanın ayartılması, saptırılması, baştan çıkartılması* gibi şeytanın hilelerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Bağdadî, 1987, s.124; Rıza, s.362). Bu kavram Allah'tan sâdır olduğunda bir hikmete mebnidir. Çünkü bu insanın maddi ve mânevi tekâmülünü sağlayan bir sınavdır. Eğer fitne insana ve şeytana nispet edilirse, insanın maddi ve mânevi birçok zararı söz konusudur.[34]

İslam bilginleri gerek kelime anlamından, gerekse Kur'ân ve hadislerdeki kullanımından hareketle fitne kavramını hakkında farklı tanımlamalar yapmışlardır. Bu tanımların ortak noktalarından hareketle yapılan tamına göre (Keskin, 2003, s.134); *"Lehlerine ya da alehlerine olmak üzere, kulların iyi ya da kötü şeylerle denenmesi, mânevi çöküntüye uğramaları ve dînî-içtimâî-siyasî kargaşaya maruz kalmalarını ifade eden bir terimdir."*

Kur'ân'da fitne kavramının en çok kullanıldığı anlam şekli, *imtihan etmek, sınamak, denemek* anlamlarıdır.[35]

Bütün bu değerlendirmelerin ışığında imtihan kelimesinin, bilinen anlamları dışında süzmek, temizlemek, saflaştırmak, genişletmek, ayrıştırmak, açmak, çekip uzatmak anlamlarına geldiğinide görürüz. Buna göre imtihan, mü'mini arındıran, temizleyen, kalbini hakka açan bir sınamadır Bu anlamlarda kullanılmasından maksat, Allah'a itaat edenle isyan edenin, birbirinden ayrılmasıdır.

B) Kur'an'da İmtihan Olgusu

İnsan ruh ve beden kabiliyetleri bakımından canlıların en mükemmeli olarak yaratan ve insanı şan ve şeref sahibi kılan Allah, insanı yeryüzünün halifesi kılmış,[36] göklerde ve yerde bulunan her şeyi de onun emrine sunmuştur.[37] Kur'ân'da, akıl ve iradeyi serbestçe kullanmanın beraberinde getirdiği sorumlulukları taşıma anlamında *"emaneti"* yüklendiği belirtilen insanın,[38]başıboş ve gayesiz olamayacağı vurgulanarak,[39] yaratılan varlıklar içinde vazife ve

[25] En'am, 6/53; Furkan, 25/20.
[26] Tevbe, 9/49.
[27] A'raf, 7/27.
[28] Hac, 22/53.
[29] Hadid, 57/14.
[30] Kalem, 68/6.
[31] Bkz. Hasan Keskin, *Kur'ân'da Fitne Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2003, s. 36-131.
[32] Ankebut, 29/2-3.
[33] İsfehanî, age, s. 372;
[34] İsfehanî, age, s. 372; Keskin, age, s. 155.
[35] Bkz. Bakara, 2/102; En'am, 6/53; A'raf, 7/155; Enfâl 8/28; Tevbe, 9/126; İsrâ 17/60; Tâhâ, 20/40, 85, 90, 131; Enbiyâ, 21/35, 111; Hâc, 22/53; Furkân, 25/20; Neml, 27/47; Ankebut, 29/2, 3; Sâd, 38/ 24, 34; Zümer, 39/49; Duhân, 44/17; Kamer, 54/27; Teğâbün, 64/15; Cin, 72/17; Müddessir, 74/31.
[36] Bakara, 2/30.
[37] Lokman, 31/20.
[38] Ahzâb, 33/72.

sorumluluk taşıyan yegâne varlık olduğuna dikkat çekilmektedir. İnsanın bu mükemmelliği ve değeri başıboş bırakmak için değil, bir takım emanet ve tekliflerle sorumlu tutularak imtihanı başarıyla geçmesi içindir. *İnsan süresi* ikinci ayette geçen "*imtihan etmek üzere*" ifadesi, Kur'ân'da geçen bütün sorumlulukları ihata eden bir ifadedir (Yazır, 1935, s.5498).

Kur'ân, insanın varlık olarak evrendeki yerini belirlemekle kalmaz, onun var oluş amacını da ortaya koyar. Bir yandan insanın yaratılışına ve acizliğine dikkat çekerken, diğer taraftan varlık içinde Rabbi'nin kendine yüklediği sorumluluğu dile getirerek yaratılanlar içindeki üstünlüğüne dikkat çeker. İnsanın yeryüzündeki varlığının temel anlamı bu sorumluluğa muhatap olmasıdır (Meydani, 1994, s.550). Yaratılan varlık içinde insan taşıdığı özellikler yönüyle, en seçkin sıfatlara sahip olduğu gibi en tehlikeli sıfatlara da sahiptir. *"Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını ilham edene andolsun ki, nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir*."(Şems, 91/7-9) Bu ikilemli ve kompleks yapısıyla insan, imtihana konu teşkil etmektedir. Bu yönüyle de imtihanın en önemli muhatabı ve sorumlusudur. İlgili âyetlerde şöyle buyrulmaktadır; *"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır….*[40]*; "Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir…"; "Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz…"*[41] "*Ben cinleri ve insanları ancak (beni tanısınlar) bana ibadet etsinler diye yarattım"*[42] Dolayısıyla Kur'ân'ın en temel konusu; Allah'ın bilinmesi ve insanın kurtuluşudur. Bunun gerçekleşmesi, insanın maddi ve mânevi imtihanı başarıyla geçmesine bağlıdır.

Yaratılış amacını kabullenip ona uygun bir yaşam tarzı benimseyen insan ile, kendini her şeyin merkezine koyan, yaptıklarıyla azgınlaşan ve dünyayı yaşanmaz hale getiren insan arasındaki en temel fark, imtihan olgusu karşısındaki tavrıdır. Bu tavır alış, onların dünyaya ve âhirete, insan ve eşyaya bakış açılarını da etkilemektedir.

İnanmayan kişi imtihan olgusunu göz ardı ettiğinden her şeyin merkezine kendisini koymakta, kendi istek ve arzularının tatmini için her şeyi bir araç olarak görürken, her şeyin merkezine *sınanma* esasını yerleştiren kişi ise hayatı anlamlı ve değerli kılarak, onu tekdüzelikten çıkarma gücüne sahip olmaktadır. İnsanoğlunun varlığıyla başlayan bütün çatışmalar, hemen hemen bu iki anlayışın eseridir (Soyalan, 1999, s.112 vd.).

Öyle ki İlâhlık iddiasında bulunan Firavun imtihan edildiği[43] gibi ilâhi tebliği insanlara ulaştıran peygamberlerde imtihana tabi tutulmuştur.[44]

Allah, insanın sınanmasını bir *kanun* (sünnetullah) haline getirmiş ve hiç kimseyi bu sınavın dışında tutmamıştır. "… *Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz*"(Enbiya, 21/35); *"İnsanlar, "İnandık" demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir."* (Ankebut, 29/2-3)

İnsanlık tarihi bir imtihanla başlamıştır. Hz. Âdem'in var olması ile başlayan sınanma,[45] kıyamete kadar devam edecektir. Yeryüzünü imar ve ıslah etme sorumluluğunu yüklenen insan, gerek dâhili gerekse harici bazı olumlu veya olumsuzluklarla karşılaştığında ya Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirecek ya da aykırı hareket edecek (Cebeci, 1985, s.128). İnsanın *"ölümsüzlük"* ve *"mutlak egemenlik*" tutkusu, Hz. Âdem ve eşinin ilk imtihanı kaybetmelerine

[39] Mü'miniın, 23/115; Kıyamet, 75/36.
[40] Mülk, 61/2.
[41] Âli İmran, 3/185-186.
[42] Zâriyât, 51/56.
[43] Duha, 44/17.
[44] Tâha, 20/40; Sad, 38/4, 34.
[45] Bakara, 2/35; A'raf, 7/19-20.

neden olduğu gibi, insanın kan akıtmasına da neden olmuştur (Soyalan, 1999, s.250). Allah'a karşı işledikleri günah ile irkilen Hz. Âdem ve Havva, bir öğreti ve talim olarak hemen günahlarını ikrar ve mağfiret talebine yöneldiler.[46] Bu durum, ibtidaî durumdan mükemmelleşmeye bir sıçramadır. İnsanın saf ve sade şuurdan *"ben'in"* idrakine bir intikaldir (İkbal, s.120).

İnsanın bir takım tekliflerle sorumlu tutularak hayır ve şerle imtihan edilişi rububiyyetin bir tezahüri olarak, insanın terbiyesini amaçlar. Bunun için Kur'ân'da insanın muhatap olduğu bu süreci ifade için, gümüş ve altının eritilerek saflaştırılması anlamını içeren *"imtihan, fitne, ibtila"* kavramlarının kullanımı önemlidir (Kaya, 2003, s.239). İmtihanın gereği olarak insana isabet eden şer, sabrını, hayır ise şükrünü artırmasını gerekli kılar. İnsan bunu idrak edip başarabildiği ölçüde bir yandan tevdî edilen görevi ifâ etmiş olurken, diğer yandan süflilikten uzaklaşıp melekiyete yaklaşmanın hazzına erecektir. Bu bakış açısıyla insan bir hiç olmaktan çıkıp *"imtihan edildiği"* şuuruyla kendisini teselli ve teskin ederek, olgunlaşmaya ve arınmaya aday olacaktır (Kaya, 2003, s.16).

C) Kur'an'da İmtihan Şekilleri

Kur'ân, insanın yaşam serüveninde mutlaka imtihana tabi tutulacağını bildirerek, imtihanın niçin yapıldığını şöyle belirtir: *"İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece "iman ettik" demeleriyle bırakılacaklarını mı sandılar. Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır."* (Ankebût, 29/2-3.) Ayetten açıkça anlaşılacağı üzere iman ve buna bağlı olarak kulluk davasında kimin samimi, kimin samimiyetsiz, olduğunun ortaya çıkması imtihanla mümkündür. Bu imtihan dünü bugünü ve yarını ihata edecek şekildedir. Hiç kimse bundan vâreste değildir. Bakara Süresi, 155. âyetin başında yer alan *imtihan/ deneme/ sınama* kavramı lam-ı te'kidle kullanılmıştır. Bir fiilin lam-ı te'kidle kullanılmış olması kavrama üç boyutlu anlam kazandırmıştır. Bu göz önünde bulundurulduğunda, "*Elbette sizi imtihan ederiz" ibaresini, "Sizi imtihan ettik, ediyoruz ve edeceğiz"* şeklinde anlamamız daha uygun olur. Böylece mana, geçmişi, hali ve geleceği içine alan bir süreci ifade etmiş olur (Bayraklı, 2001, s.316-317).

İnsan, diğer varlıklardan farklı olarak çeşitli imtihan ve denenme ile karşı karşıya kalmıştır. İnsan dışındaki varlıkların nasıl ve ne ile imtihan edildiklerine dair Kur'ân'da doğrudan bilgi bulunmazken, insanın yaşam sürecinde değişik vesilelerle imtihan edileceği bildirilmektedir.

İnsanlar ve topluluklar; bolluk, darlık veya sıkıntıyla,[47] mal veya evlatla sevgisiyle,[48] hayır ve şerle,[49] ölüm ve mal kaybıyla, kıtlık ve açlıkla,[50] hastalıkla ve yaralarla,[51] aşağılanma, [52] işkence ve zulümle,[53] iyilik ve kötülükle,[54] mucize,[55] gibi konular, insanın tâbi tutulduğu bazı imtihan alanlarıdır. Dolayısıyla da İnsan, maddi-mânevi hayatının bütün boyutlarıyla her an bir sınanma içindedir.

Bu örneklerde görüldüğü üzere imtihan hayatın her alanını içine almaktadır. Allah'a ibadet etmekten isyana, doğuştan ölüme, iyilik etmekten kötülük yapmaya imtihan gerçeği her an karşımızda durmaktadır. Her sınavın bir güçlüğü ve sıkıntısı vardır. Bu zorluklara karşı Allah insanı dua ve

[46] Bakara, 2/37.
[47] En'am, 6/168; Ahzab, 33/11.
[48] Enfâl 8/28.
[49] Enbiya, 21/35.
[50] Bakara, 2/155.
[51] Âli İmran, 3/140.
[52] Âli İmran, 3/186.
[53] Ankebut, 29/10.
[54] Araf, 7/168.
[55] Duhan, 44/33.

ibadetle tahkim etmiştir.[56] Çünkü hiçbir mazeretin kabul edilmeyeceği âhiret hayatının mutlulukları ve mutsuzlukları bu dünyadaki imtihanla belirlenecektir.[57]

Denenme ve imtihan edilme Kur'ân'a göre insanoğlunun yeryüzündeki yaşam serüveninin adıdır. Âhiret hayatının varlığı da bu denenmeden dolayıdır. Dolayısıyla denenme insanoğlu için bu dünyaya geliş ile başlar ve sınanmanın zorunlu bir karşılığı olan cennet veya cehennemle son bulur (Özsoy, Güler, 1999, s.93).

D) Kur'an'da Dünya Hayatı

İnsan, tabi tutulduğu imtihanı başarıyla geçebilmesi, bireysel ve toplumsal hayatında ürettiği değerlerle mümkündür. Dolayısıyla imtihan açısından, dünya hayatının mahiyeti ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

Dünya kavramı sözlükte *"en aşağı, âdî, alçak, en yakın"* gibi anlamlara gelmektedir (Manzur, 1990, s.272; İsfehânî, 1961, s.172). Bu kavramla ilgili yapılan etimolojik çalışmalar; *"yakın" ve "değersiz*" anlamı üzerinde yoğunlaşmaktadır (Zemahşerî, 1983, s.168; Râzî, 1985, s.47). Kur'ân'da 115 defa geçen *dünya* kelimesi[58] çoğunlukla *hayat* kelimesi ile beraber, sıfat tamlaması şeklinde kullanılmıştır. *"Dünya*" kelimesi, bu kullanımlarda *âhiret* hayatının karşılığı olarak 64 yerde "*el-Hayatü'd- dünya*" şeklinde kullanılmıştır.[59] Bu kavram, buralarda anlam olarak dünyadaki hayatın âhirete yakınlığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Dünya kelimesi, anlam olarak "*en yakını"* dile getirdiğine göre, bu kelimeyle içinde yaşadığımız dünyanın veya varlıkların değersizliğini ifade etmek doğru olmadığı (Aydın, 2000, s.131). gibi inkârcıların dünya üzerinde işledikleri günahlar ve yeryüzündeki nimetleri âhirete tercih etmeleri nedeniyle, dünyanın değersiz olduğunu söylemek de doğru değildir.

Dünya kavramının gerçekte ne mana ifade ettiği; zaman ve mekân itibariyle yakın bir hayatı mı? Alçak/süflî bir hayatı mı ifade ettiği hususu, sadece dilbilimsel tahlillerle halledilecek bir nitelikte değildir. Ayetlerde dünya hayatını niteleyen, *oyun, eğlence* gibi olumsuz ifadelere bakılırsa dünyanın gerçekte değersiz manasına geldiğini inkâr etmenin zor olduğu görülür. Dolayısıyla bu iki manadan birinin aslî, diğerinin ise izafî olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Kur'ân'a bakıldığında dünya kelimesinin coğrafi bir içerikten ziyade ahlâki bir içerik taşıdığı görülür (Öztürk, 2005, s.13). Bunun için âhirete giden yol dünyadan geçtiğinden, dünya insan için Allah'a yaklaştıran bir araç olması yönüyle, değerli ve önemlidir (Altıntaş, 2005, s.118-120).

Evrenin ve onun bir parçası olan dünyanın yaratılışının iki temel gayesi vardır: Birincisi, Allâh'ın kendisini insanlara kâinattaki varlıklarla tanıtması (Pak, 2005, s.28-38), ikincisi de, insanın burada kulluk görevini yerine getirmesidir.[60] Dolayısıyla Kur'ân açısından, dünyanın yerilmesi veya böyle bir hayatın kötü ve değersiz görülmesi doğru değildir.

Kur'ân'da, dünya kelimesi yalnız başına geçtiği yerlerde âhiretin mukabili olarak kullanılırken,[61] *dünya hayatı* şeklinde geçen yerlerde ise insanın nasıl yaşadığı, dünyaya önem verip vermediği, onun heva ve arzusuna aldanıp aldanmadığı gerçeğine işaret edilir. Kur'ân'da bu durum çarpıcı bir misalle gözler önüne serilmektedir:"*Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp*

[56] Bakara, 2/153.
[57] Bkz. Bakara, 2/281; En'am, 6/120; Yûnus, 10/52; İbrâhîm, 14/51; Nûr, 24/11; Zümer, 39/24.
[58] Bkz. Muhammed Fuad Abdülbâkı, el-Mu'cemü'l-Müfehres, Dârü'l- Hadis, Kahire 1998, s. 332-335.
[59] Bkz. Ebû Ubeyde Ahmed b. Muhammed el- Herevî, *el-Ğarîbîne fi'l-Kur'ân-i ve'l-Hadîs*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999, c.II, s. 654.
[60] Mülk, 67/ 2.
[61] Bkz. Âli İmran, 3/152; Bakara, 2/13; Nisa, 4/134; Ahzap, 33/57.

süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle açıklıyoruz.(Yunus, 10/24)

Dünya hayatı kınanırken coğrafî anlamdaki dünya değil, âhiret dikkate alınmadan yaşanılan dünya hayatıdır.[62] Kur'ân, insana âhireti unutturmayan, kulluk görevlerine engel olmayan, sapıklığa götürmeyen dünya hayatını över fakat kötülemez. Hatta bunun bir güzellik ve nimet olduğunu vurgulayarak inananların şöyle dua etmelerini öğütler: *"... Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahrette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!, derler*."[63] (Bakara, 2/201; A'râf, 7/156; Nahl, 16/122)

Hz. Ali dünyayı kınayan birine, kendini kınaması gerektiğini söyleyerek şöyle demiştir: *"Dünyaya aldanan sen değil misin ki tutup kötülüyorsun onu? Dünyada suç işleyen sen misin, o mu? Dünya seni ne zaman aldattı? Kim dünyayı yerebilir, kınayabilir ki? Dünya, insana kendisinden ayrılacağını kesin bir şekilde bildirmiştir. Bu gün kendileri yerine dünyayı kınayanlar, kıyamet gününde pişman olacaklardır. Başkalarıysa onu överler. Onlara söz söylemiştir, doğru bulmuşlardır; öğüt vermiştir, öğüt almışlardır."*[64]

Kur'ân'da dünyadaki yaşamla ilgili yer alan olumsuz ifadeler, insanların çalışmalarını ebedî hayata yönlendirmelerini teşvik etmek içindir. Bu ifadeler, dünyayı ve hayatı önemsememek gibi bir anlama sahip değildir (Ateş, 1988, s.300). Eğer dünya ve hayat, herhangi bir değer ifade etmeseydi, Allâh bunları yaratmazdı. Bunun yanı sıra âhiret olmadan dünyanın; dünya olmadan da âhiretin varlık sebebini anlamak mümkün olmazdı. Önemli olan, iki âlemin varlık nedenini kavrayıp, birinin diğerinin yerine kâim olamayacağını idrak ederek dünya ve âhiret mutluluğu için beraberce çalışmaktır.

E) Dünya ve Âhiret Dengesi

İnsanoğlu, tabi tutulmuş olduğu imtihanı başarı ile sonuçlandırabilmesi için hayatını nasıl tanzim etmelidir? Bir kısım ayet ve hadislerde dünya hayatı tamamen değersiz ve boş olduğu vurgulanırken, bir kısmında ise övülmekte ve değerli olduğu telkin edilmektedir. O halde âhîret hayatında mutlu bir yaşam tarzı elde edebilmek amacıyla dünyadan tamamen yüz çevirmek mi yoksa dünyayı imar etmek mi?

İslam'ın dünya ve âhiret konusunda takındığı dengeli tavrı, insanı maddi ve mânevi yönden geliştirip kâmil insan hedefine ulaştırmaya matuftur. Kâinatta vârolan hiçbir şey boşuna ve anlamsız yaratılmamıştır. Her şey belirli bir gaye ile düzen ve ahenk içerisinde,[65] belirli bir hedef gözetilerek varlık sahasına çıkarılmıştır.

---

[62] Bkz. Bakara, 2/212; Kasas, 28/79; Ankebut, 29/64.

[63] Tefsir bilginleri, dünyadaki iyilik ile âhiretteki iyiliğin kapsamına girdiğini düşündükleri hususları eserlerinde belirtmişlerdir. Buna göre dünyadaki iyilik ile şu hususların anlaşılması mümkündür: Sağlık, afiyet, güvenlik, esenlik, yararlı mal sahibi olma, kimseye muhtaç olmama, geniş. bir ev, iyi bir binek, iyi evlat, iyi eş, düşmana karşı zafer, hayırlı işlerde başarılı olma, insanların sevgi ve saygısını kazanma, faydalı ilim, ihlaslı olma, kanaatkar olma, rızık bolluğu ve genişliği, basta iman ve Allâh'a itaat olmak üzere yapılan faydalı işler, ibadet etmek, Allâh'ın kitabı Kur'ân'ı anlamak. Şu hususlar ise âhiretteki iyilik hakkında tefsirlerde yer alan tespitlerdir: Kabirden meleklerin müjdeleriyle diriltilmek, dünyada iken elde edilen sevapların yardımıyla kurtuluşa ermek, hesabı kolayca verebilmek, Allâh'ın affetmesi, bagişlaması, peygamberlerin şefaatine erişmek, cehennem azabından emin olmak, cennete girmek, kalıcı lezzetlere kavuşmak, Allâh'ı yüceltmek, O'nu zikretmek, O'na yakın olmak, O'nu sevmek ve O'nu görmek gibi nimetler bulunmak.(Zemahşerî, age. c. I, s. 350; Râzî, age. c. III, s. 202-203; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Muhtasar Tefsiri İbn Kesir*, thk. Muhammed Âli Sabuni, Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut 1981, c. I, s. 182.)

[64] Ali İbn Ebî Tâlib, *Nehcu'l-Belâğa*, Yayına Hazırlayan ve Tercüme Eden: Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yay. İstanbul t.y., s. 91–92.

[65] Mü'minun, 23/ 115; Enbiya, 21/ 16; Duhân, 44/ 38; Hicr, 15/ 21; Furkân, 25/ 2; Kamer, 54/ 49; Talâk, 65/ 3; Mülk, 67/3-4.

İslâm'ın dünya ve âhiret anlayışını *"Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme çünkü Allah, bozguncuları sevmez"*(Kasas, 28/77) ayeti özlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu âyete göre hem dünyanın kendisi ve hem de yeryüzündeki varlıklar, bir taraftan dünya mutluluğu açısından; diğer taraftan da âhiret hayatına hazırlık yapma bakımından son derece önemli bir değere sahiptir. Dolayısıyla dünya ve âhiret ayrılığı yerine, dünya ve âhiret bütünlüğü vurgulanmıştır. Ne dünya âhiret için ne de âhiret dünya için alternatif olarak sunulmamıştır. Dünyada işlenen her fiile anlam ve değer katan, insanın ulvî hedeflere ulaşma arzusudur (Kutub, 1992, s.306).

İnsan, Allah'ın mülkü olan dünyada yaşamak ve yarattığı nimetlerden faydalanma hakkına sahiptir. Bunun için yerde ve gökte bulunan her şey insan için ve onun istifadesine sunulmuştur.[66] Kur'ân'da dünya kelimesi *el- hayâtu'd- dünya* terkibiyle birlikte âhiret kelimesi de aynı sayıda geçmektedir. Dünya ve âhiret kavramları arasında bu sayısal denklik aynı zamanda ifrat ve tefritten uzak bir dengeyi de çağrıştırmaktadır (Yıldırım, 2005, s.87-88). Dünya ve âhiret kavramları ontolojik anlamda ortak bir yaşam biçiminin, başı ve sonu gibidir. İslam tasavvurunda hayat bir bütündür, parçalanmış değildir. Kur'an'a göre dünya hayatı ilk, âhiret ise son hayattır.[67] Bu iki kavram karşıtı çağrıştırma bakımından Kur'an'da geçtiği yerlerde biri ötekini hatırlatacak şekilde kullanılmaktadır.[68] Kur'an bu iki kavramdan hangisini kullanmışsa, bu çağrışımı göz önünde tutmuştur (Izutsu, s.94).

Yaratılıştan gelen özellikleri nedeniyle, dünya nimetleri her insan için çekicidir. *"Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü gösterildi. Bunlar, sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır. "* (Âli İmran, 3/14) Âyette, hangi toplum, hangi zaman ve mekanda yaşarsa yaşasın, yaratılıştan kaynaklanan özellikleri nedeniyle, insan nesline cazip kılınan dünyevi haz ve nimetlerin belli başlıları altı maddede özetlenmiştir (Karaman ve arkadaşları, 2006, s.514).

1. Karşı cinse duyulan ilgi,

2. soyunun devam etmesi arzusu,

3. sermaye sahibi olma isteği,

4. kendi dışındaki varlıklara hükmetme, beğeni kazanma (makam, mevki ve şöhret sahibi olma) ve hoşça vakit geçirmenin verdiği zevk,

5. hayvanı besinler ve hayvanlardan elde edilen ürünler,

6. bitkisel besinler ve bitkilerden elde edilen ürünler.

Fıtrattan gelen bu eğilimlerin baskı altında tutulması veya kökünden yok edilmesi de başka bir aşırılıktır. İslam dini, onların denetimli bir şekilde tatmin ederek insanı eğitmeyi öngörmektedir.[69] Dolayısıyla, dünyevi tutkulara hapsolmuş, bir hayat nasıl anlamsız ise; dünya hayatının meşru icaplarından yüz çevirmek de eşyanın tabiatına ve fıtrata aykırıdır (Karaman ve arkadaşları, 2006, s.516).

---

[66] Bakara, 2/ 29, 36; İbrahim, 14/ 32-33; Nahl, 16/5, 12, 14; Lokman, 31/20.
[67] Duha, 93/4.
[68] Âli İmran, 3/185.
[69] Seyyid Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'an*, trc. İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, Hikmet Yay., İstanbul t.y., c. I, s. 230-231.

Dünya hayatının devam etmesi, ayette sıralanan nimetlerden istifade etmekle mümkündür. Bu nedenle, dünya hayatının devamı için gerekli olan nimet ve lezzetlerin talep edilmemesi, hem Allah katında hem de insanlar nazarında doğru bir şey değildir. Allah'ın bu nimetlere karşı insanda fitrî bir temâyül ve sevgi yaratması da, bunların talep edilmesinin meşrûiyyetini göstermektedir (Gümrükçüoğlu, 2014, s.143-144). Dünya ve âhiret hayatını dengelemeyi ifade eden ayetler; burada bir taraftan dünyeviliğe hapsedilmiş bir hayatın ne kadar anlamsız olduğunu vurgularken,[70] diğer taraftan da dünya hayatının meşru çerçevedeki icaplarından yüz çevirmenin eşyanın tabiatına ve insanın fıtrî çizgisine ters düşeceğini göstermektedir. Gerçekten meseleye Kur'ân öğretilerinin bütünlüğü içinde bakıldığında, dünyadaki nimetlerin ve imkânların dışlandığı bir hayat anlayışını savunmanın mümkün olamayacağı ve bunun âhiret hayatını da anlamsız sayma sonucuna götüreceği açıkça görülür. Aynı şekilde, âhiret fikrinden soyutlanmış bir hayat anlayışının da dünya hayatını boş ve değersiz kılacağı kuşkusuzdur. Fakat insanın eğilim ve tutkuları çoğu zaman bu gerçeği perdelediğinden Allah, âhiret düşüncesinin daima zinde tutulması için uyarıda bulunmaktadır.

İnsanın düşünmesi, fikir üretmesi bilinenlerden hareketle olduğu için, âyette önce insanların dünya hayatında bildikleri, yaşadıkları nimet ve hazlara, etkisi altında bulundukları cazibe merkezlerine işaret edilmiş, daha sonra "*…İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır"* buyrularak bunların değerinin çok *"sınırlı"* kaldığına, asıl imrenilmesi ve arzulanması gereken şeyin Allah katında üstün bir mevki elde etmek olduğuna dikkat çekilmiştir (Karaman ve arkadaşları, 2006, s.516).

"Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi işler ise rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır." (Kehf, 18/46)

Ayet, zengin ve şerefli olmakla övünen müşrik ve benzerlerine reddiyedir.. Müslümanlara, inkarcıların sahip olduklan mal, evlat gibi nimetlerin dünya hayatının süsü olduğu ve sonunda yok olacakları hatırlatılarak, onlara bakıp aldanmamalarını tavsiye edilmektedir.[71] "*...kalıcı olan iyi işler...*"'den maksat ise; âyette bir tahsis olmadığı için dünyada insanlara fayda verecek ve âhirette de kurtuluşa vesile olacak bütün amellerdir.[72]

Kur'ân, âhiret hayatını dünya hayatıyla karşılaştırırken; dünya hayatı geçici ve önemsiz, âhiret hayatı kalıcı ve değerlidir. Dünya ve âhiret arasında bir tercih yapma durumu ortaya çıktığında hiç tereddüt etmeden âhiret hayatı tercih edilmesi istenmiş, dünyayı tercih edenler kınanmıştır.[73]

F) Dengenin Dünyadan Yana Bozulması (Dünyevileşme)

Allah'ı ve âhireti unutarak dine karşı ilgisiz; ahlâki ve dini değerlere yabancılaşma anlamını taşıyan dünyevileşme müslüman fert ve toplumların çok yakından ilgilendiren varoluşsal bir problemdir. Bu sebeple dünyevileşmekten kurtuluş, hayati önem arz etmektedir.

Dünyevileşme; dini düşünce, uygulama, inanç ve kuralların kişisel ve toplumsal anlam ve önemini yitirme süreci,[74] insanın dünyanın çekiciliğine kapılarak güç ve, imkânını dünyevî unsurlara yoğunlaştırmasıdır (Karacelil, 2008, s.12). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere

[70] Bakara, 2/201; Âli İmran, 3/14-15.
[71] Râzi, age., c. XXI, s. 132, Karaman, age., c. III, s. 557.; Recep Orhan Özel (2014*). " Kur'an'a Göre Dine Yöneltilen Elitist Tepkiler/ Elıtıst Responses Dırected To The Relıgıon Accordıng To The Quran"* Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , ISSN: 1308-2140, Volume 9/5 Spring 2014,. www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.6682, p. 1715-1718.
[72] Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyan 'an Te'vili Ayi'l-Kur'ân, thk*: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Daru 'Alemi'l-Kutub, Riyad 2003, c. XV, s. 274-281.; Râzi, age., c. XXI, s. 132.; Karaman, age., c. III, s. 557.
[73] A'raf, 7/169; İbrahim 14/ 3; Şûra, 42/20.
[74] Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü,* "*Dünyevileşme"* md. İstanbul 2000.

dünyevîleşme, dünyaya gereğinden fazla meyletme, dini yaşantıyı ihmal edecek kadar dünyalıklarla meşgul olma gibi anlamlara gelmektedir. Bunun sonucu olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri etkenlerle, insanların, hayatı sadece dünya ile, gerçeği ise algılanan, görülen, tecrübe edilenle sınırlaması, varlığı tek boyutlu algılaması, kendilerini Allah'tan bağımsız (müstağni) görerek kendi öz benliğine yabancılaşması ve gaflete düşmesidir (Reçber, 2001, s.21; Altıntaş, 2005, s.44; Köçer, Egüz, 2014, p.1448-1449). Diğer bir ifadeyle dünyâ-âhiret dengesinin dünya lehine bozulması, insanın esfel-i sâfilîne düşüş serüvenidir (Yıldırım, 2005, s.95).

Kur'ân'ın dünyevileşmeye bakışıyla ilgili olarak; Kur'ân'da dünya ve âhiret dengesinin kurulmasından, dünya hayatının niteliğinden ve dünyevileşmenin somut örneklerle ortaya konmasından bahsedilmektedir (Güler, 2002, s.15).

Kur'ân'da dünyevîleşme; dünya metaına aldanma, dünyalıklara kapılma gibi ifadelerle yer almaktadır. *"...Onlar(inkarcılar) ise dünya hayatı ile sevinmektedirler. Hâlbuki dünya hayatı, âhiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir."(*Ra'd, 13/26), *"...Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir."(* Âli İmran, 3/185) Daha birçok âyette dünya hayatının oyun, eğlence ve aldatıcı olduğu vurgusu yapılmıştır.[75] Bu âyetlere baktığımız zaman Kur'ân'da dünyevîleşme anlamında, dünyayı âhirete tercih etme, kısa vadeli menfaatleri uzun vadeli menfaatlere tercih etme ve Allah'ın istemediği bir şekilde yaşam sürme gibi ifadelerin yer aldığını görmekteyiz.[76]

Dünyevileşme temayülü, modern dönem insanının hayatının merkezine oturmuştur. Buna bağlı olarak bu temayül müslümanlarda kişilik ve kimlik parçalanmalarına sebep olmakla birlikte, günümüze has bir yöneliş de değildir. Farklı boyutlarda da olsa Hz. Peygamber döneminde de, dünyayı tercih etmenin örneklerini görmekteyiz. Sahabeden bazı kimselerin, Tebük seferine katılma noktasında gösterdikleri ihmalkârlık, Cuma hutbesi okunurken gelen bir kervanı karşılamak için hutbeyi terk edip gitmeleri (Karaman ve arkadaşları, 2006, s.353).ya da Uhud savaşı sırasından Hz. Peygamberin uyarılarına rağmen yerini terke eden sahabelerin davranışları (Hişam, 1971, s.73-104; Vakıdi, 1984, s.22), dünyaya temayül örnekleri olarak İslam tarihinde yerini almıştır.

Hz. Peygamber, dünyanın *zayıf bir ölü oğlak* kadar bile değerinin olmadığını belirterek,[77] müslümanları dünyaya karşı düşkün olmamaları için uyarmıştır. Müslümanların dünyaya aşırı meyletmelerinden endişe duyarak şöyle buyurmuştur. *"Korktuğum şeylerin birisi de benden sonra size dünya nimet ve zinetlerinin açılmasıdır."*,[78] *" Vallahi bundan sonra sizin hakkınızda fakirlikten korkmuyorum. Aksine sizden önceki ümmetlerin önüne dünyalıklar serilip birbiriyle yarıştıkları ve onları helak ettiği gibi sizin önünüze de serilip çekişmenizden ve sizi de helak etmesinden korkuyorum."*[79] Hz. Peygamberin, dünya karşısındaki tavrı ve sözleri bir tavsiye ve uyarı niteliğindedir. İslam, insanı maddeye karşı teşvik etme yerine, madde ile ilgili ilişkilerini düzenleyen hükümler koymuştur.

Kur'ân'da dünyevileşme süreci *"yeryüzüne çakılıp kalma"* şeklinde tasvir edilmektedir. Bu tasvirin arka planında ise, inanan insanın âhiretten yüz çevirip sadece dünya hayatına yönelmesine işaret edilmektedir (Yıldırım, 2005, s.97):

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, Allah yolunda seferber olunuz emri verilince bulunduğunuz yere yığılıp, çakılıp kaldınız? Yoksa âhiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı

[75] En'am, 6/32, 70, 130; Ankebut, 29/64; Muhammed, 47/36.
[76] İbrahim,14/3; Naziat, 37-39
[77] Müslim, Zühd, 2.
[78] Buhâri, Cihâd 37; Müslim, Zekât 121-122.
[79] Buhârî, Rikak 7; Müslim, Fezail 30-3.

oldunuz? Ama iyi biliniz ki dünya hayatının zevki, âhiret hayatının yanında pek az bir şeydir" (Tevbe, 9/38).Bu ayet-i kerime, tarihsel olarak, Tebük seferi için seferberlik ilan edildiğinde insanların sıcak yaz gününde, meyvelerin olgunlaştığı, insanların rehavete daldığı bir zamanda Bizans gibi bir güce karşı orduya çağrıldıklarında bazı inananların dünyanın cazibesine kapılarak işi ağırdan almaları tembellik ve uyuşukluk göstermeleriyle ilgili nâzil olsa[80] da müslümanları ve İslam medeniyetini bekleyen büyük tehlikeye karşı bir uyarı niteliğindedir.

Kur'ân'da beyan edilen dünyevileşme örneklerinden Kârûn'un kıssasında görüleceği üzere insanın dünyevileşmesinin en önemli unsurlarından biri servetin insan psikolojisi üzerinde ki negatif etkisidir. *"Kârun, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, "Keşke Kârûn'a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir" dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, "Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur" dediler. Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi! Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, "Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak" demeye başladılar. İşte âhiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır.* "(Kasas, 28/79-83)

Kârun'un kendini yeterli görüp, Allah'a ihtiyaç hissetmemesi(istiğna); tuğyanı, fesadı ve inkarı barındıran bir duygudur (Ekin, 2002, s.88). Mal ve mülk kendisine ebedilik zannı vererek ölümü ve sonrasını unuttu; ancak malı onu ölümden ve cehenneme yuvarlanmaktan

yahut kendi insani değerini yitirmesinden kurtaramadı.

Kur'ân'da dünyevileşmeyi çok net resmeden, özlü anlatımlardan birisi de ilahi hakikatler hakkında bilgisi olduğu halde, hayatın gayesine ilişkin cevabı bilip, bu bilgiye göre amel etmeyen, zihinsel ve ruhsal olarak dünyevileşmiş ilim ehlinin anlatıldığı şu ayeti kerimelerdir.

"Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler." (A'raf, 7/175-176)

Burada karakteri sergilenen, ilim verildikten sonra dünyevileşmiş kişi (Bel'am ibn Bauni, veya Ümeyye ibn Ebi's-Salt) prototipi penceresinden ilahi nitelikli bilgiden uzaklaşarak, yeryüzü saltanatına, maddeye râm olmuş modern zihniyeti, sekülerleşmiş insan tipolojisini seyredebiliriz.[81]

.*"Derken, onların ardından yerlerine Kitab'a (Tevrat'a) varis olan (kötü) bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve "(nasıl olsa) biz bağışlanacağız" derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar. Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap'ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Hâlbuki, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz?"* (A'raf 7/169)

Ayetten, mutlak olarak mal-mülk edinmenin ve dünya nimetlerinden yararlanma yerilmemiştir. Burada daha çok, onlara aşırı düşkünlük gösterilmesi, onları elde etme uğruna haddi aşacak, adaletten

[80] Râzi, age., c. XVI, s. 61, Karaman, age., c. III, s. 8-9
[81] Sadık Kılıç, *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yay., İstanbul1991, s. 81; Karaman, c. III, s. 626 vd.

ayrılacak, ilahi emir ve yasaklan çiğneyecek kadar hırslı olunması üzerinde durularak dünyevileşmeye dikkat çekilmiştir. Yahudi hâkimleri, kutsal kitaplarını tahrif ederek, rüşvet ve haksız kazanç elde etmeye sevk eden şey, dünya hayatinin zevklerine karşı aşırı düşkünlükleridir (Kurtubî, 1985, s.310-312; Râzî, 1985, s.37). Ayrıca Yahudilerin eleştirildikleri dünya perestliklerinden bir diğeri de kendilerini Allah'ın seçkin kulları görerek, günah işlemeye devam ettikleri halde, Allah tarafından bağışlanacaklarına dair yersiz umutlarıdır. Ancak bazı tefsir bilginlerinin de işaret ettiği gibi, bu hata sadece Yahudilere özgü değildir. Müslümanların da aynı hataya düşme ihtimallerinin bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim Kurtubi (671/1273), ayette Yahudilerin kötülenmelerine sebep olan hatanın kendi devirlerinde yaşayan Müslümanlarda da bulunduğunu belirterek, Darimi'den gelen bir rivayette Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini aktarmaktadır: *"Kur'ân bazı topluluklann üzerinde, elbisenin eskimesi gibi eskiyecektir. Onlar Kur'ân'ı okuyacaklar ama onun lezzetine ve tadına varamayacaklardır. Kurt kalbi taşimalarına rağmen kuzu postuna bürünmüşlerdir. Korku duymaksızın sadece ümit beslerler. Kendilerine emredileni yerine getirmede kusur ettiklerinde: "biz (mutlu bir sona) ulasacağiz"; kendilerine yasaklanan bir şeyi yaptiklannda ise: "biz bağışlanacağız, çünkü Allah'a ortak koşmuyoruz" derler*" (Kurtubi, 1985, s.310-312).

Nefis, insanı dünyanın geçici menfaatlerini, lezzet ve şehvetleri tatmaya sevk ettiği gibi kişiye yüce makamlara eriştiğini bu nedenle ufak tefek eksikliklerinin bağışlanacağını telkin ederek, bir anlamda onu hata işlemeye ve dünyevileşmeye teşvik etmektedir (Bursevî, 1926, s.270). Ayetin sonunda, dünya nimetlerinden yararlanırken, aşırı hırs göstererek adaletten uzaklaşmak, haksız kazanç yollarına bulaşmak gibi yanlışlıklardan korunan, nefsinin uygun olmayan isteklerini yerine getirmekten sakınan, Allah'ın buyruklarına isyan etmeyen, şirk koşmayan, Allah hakkında iftira etmeyenler için âhiret hayatının daha hayırlı olduğu ifade edilerek, Yahudilerin şahsında bütün insanlar, dünyanın geçici menfaatlerini, âhiretin kalıcı güzellikleriyle değiştirmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar (Zemahşerî, 1983, s.128; Kesir, 1981, s.61-62).

İnsan görünürde dünyaya aitmiş gibi görünse de fıtrata yerleştirilen duygular söz konusu olunca bir şekilde yaratanla ilişki halinde bulunmaktadır. Bu anlamda insanın tamamen uhrevi alandan soyutlanması mümkün olmasa da yaratanla ilişkilerinin bozulması ve unutturulması onu tamamen dünyaya köle haline getirmeye yetecektir. Onun için insanın dünyevileşmesine, özüne yabancılaşması diyebiliriz. Bu kopuşun Kur'ân'da ki karşılığı *gaflettir* (Reçber, 2001, s.21). Kur'ân bu noktada, tamamen dünyevileşip özüne yabancılaşmaması için insanı uyarmakta ve kendisini gaflet uykusundan uyanıp akletmeye, tefekküre ve tezekküre davet etmektedir.[82] Şüphesiz ki Allah'ın hem sözsüz hem de sözlü ayetlerine bu nazarla bakmak insanın özündeki gerçeği ortaya çıkarmaya yetecektir.

Kur'ân'da birçok ayette âhiret inancına ve nimetlerine vurgu yapılarak dikkatlerin o tarafa çekilmesi, dünya hayatının anlamlandırması açısından son derece önem arzetmektedir. Zaten Kur'ân, âhiret düşüncesiyle insanın dünyaya olan meylini kontrol altına almayı amaçlamaktadır Dolayısıyla dünya, ganimetler ülkesi değil, fırsatlar ülkesidir. Bu manada Kur'ân'ın vurguladığı âhiret düşüncesi, dünyanın sonu gelmez arzu ve isteklerini kontrol etme noktasında, sağlam bir fren görevi yapmaktadır (Çelik, 2001, s.182, 185-187). Demek ki dünya ve âhiret dengesi sağlanırken dikkatli olunmalıdır. Çünkü dünya, âhiret için sadece bir vesile olmaktadır. Öyle ki, orada yapılan salih ameller kişiyi ebedi nimetlere, yapılan kötülükler ise Cehenneme sürüklemektedir. Bu hakikati düşünen bir insan bu dünyaya niçin gönderildiğinin cevabını bulursa, hem kendine karşı hem de topluma karşı görevlerini bi hakkın yerine getirir.

[82] Bkz. Bakara, 2/221, 269; Al-i İmran, 3/7; En'am, 6/80,126,152; A'raf, 7/3,26,57,130; Neml, 27/52,82,86,93.

Sonuç

Kur'an'da insanın yokluk âleminden varlık âlemine gelişi anlatılırken onun aşama aşama, süzüle süzüle yaratılışı, görme, sezme, duyma gibi özelliklerle donatılmasının hikmeti, hep sorumluluk kanunu ve imtihan gerçeği ile ifade edilmiştir. Kur'an'da, bu imtihan olgusunu vurgulayan en temel kavram; *fitne* kavramıdır. Bu kavramın geniş bir kullanım alanına sahip olması, bu kavrama yüklenen anlamların da çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır. Ancak bütün anlamların ortak hareket noktası, imtihan olgusunu vurgulayan *imtihan* anlamının ön plana çıkmasıdır.

İmtihan olgusu, insanın gelişmesine ve terbiyesine vesile olduğu için, insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Hem dünya hem de âhiret işlerinin başarılmasında imtihan, kaçınılması mümkün olmayan bir realitedir. Çünkü insanın ilmi, irfanı, kabiliyeti ve ehliyeti genelde imtihan kavramı ile ölçülmektedir. Bu yüzden, kendisini geliştirmek, yinelemek ve ispatlamak isteyen herkes, imtihan gerçeğiyle karşılaşır.

Dünya hayatı ebedi âleme açılan bir kapı, bekleme ve değerlendirme alanıdır. Bu fâni âlem içinde insan, varlığının bütün boyutları ile; iradesi, düşüncesi, muhakemesi, tasavvurları, duyguları, davranışları, yaptıkları ve yapamadıkları ile sınava tabi tutulacaktır.

Allah, bu dünyayı insanlar için bir imtihan mahalli olarak yaratmıştır. Dünya ve içindeki her şey insan için, insan ise Allah'a ibadet etmek için yaratılmıştır. Burada aldanan, imtihanı kaybeden ve yanlış yola sapanlar âhirette hüsrana uğrayacaklardır. Doğru yolu izleyip imtihanı kazananlar ise, ebedi mutluluğa ulaşacaklardır.

Kur'an'a göre dünya hayati geçici bir meta, oyun ve eğlenceden ibarettir. Allah'ın, insanlardan tamamen dünyadan uzaklaşmasını istememesi buranın bir imtihan arenası olmasından dolayıdır. Çünkü, kişinin ahrette ki konumu burada işteyeceği fiillere göre olacaktır. Dünya hayatının aldatıcı, değersiz, geçici gibi vasıflarla tanımlanması, dünya hayatının önemsizliğini ifade etmemektedir. Dikkat çekilen husus, bu hayatın kalıcı olduğu zannedilerek, sınırı aşma, taşkınlık, haksızlık ve ölçüsüz davranışlar sergilenerek, âhiretin unutulmasıdır.

Kur'an'ın İslam toplumuna sunduğu bütüncül hayat anlayışındaki(dünya-âhiret) parçalanma, daha ziyade nasların yanlış okunmasından ve anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, Kur'an ve hadislerdeki dünya ve âhiret boyutuyla ilgili yapılan olumlu ya da olumsuz vurguları, Kur'an'ın bütüncül hayat anlayışına ters düşebilecek şekilde yorumlayan, en azından, öyle anlaşılabilecek tarzda yer veren kaynak eserlere rastlanmaktadır. Dolayısıyla dünya-ahiret bütünlüğünü bozan; dünyayı dışlayan ve kaderci bir bakış açısıyla dünya hayatını değerlendiren anlayışlara imkân vermektedir. Bu da, müslüman toplumlarının geri kalmalarının sebeplerinden biri olabileceğini düşündürmektedir.

Hâlbuki yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere, Kur'an'ın bütüncül hayat anlayışına göre, iman, salih amel ve ahlâkî ilkeler çerçevesinde *"ne kadar dünya o kadar âhiret"* söz konusudur. Dolayısıyla Kur'an'ın hayat anlayışının, yeryüzünün imarını, insanların hayatını kolaylaştıran ve yaşam kalitesini artıran her türlü gelişmeyi teşvik ettiğini söyleyebiliriz.

Yaratılış amacını kabullenip, buna uygun bir yaşam benimseyen insan ile; kendini yeterli görerek azgınlaşan ve iştediği kötü fiillerle dünyayı yaşanmaz hale getiren insan arasındaki fark, imtihan olgusu karşısında takındıkları tavırdır. Bu tavır onların dünyaya ve âhirete olan bakış açılarını da etkilemektedir.

Kur'an'ın ortaya koyduğu dünya ve âhiret algısı denge üzerine kurulmuştur. Bu denge kurulurken de Hıristiyanlık ve Yahudiliğe muhalif olarak, insan fıtratını reddetmeden ölçülü bir ahenkle oluşturulmuştur. Ancak bu denge her iki âlemin birbirine eşit olduğu anlamında değildir. Bu dengenin insana verilen fıtri duyguları ıslah noktasında bir denge olduğunu söylemek daha

isabetli olur. Yani, insan imtihan edilecek, çeşitli sıkıntılar ve musibetlerle sınanacak ama aynı zamanda bu dünyanın güzelliklerinden de faydalanacak lakin faydalanırken kendini kaptırmayacak, dünyanın efendisi olarak yaratılmışken onun kölesi durumuna düşmeyecek.

Kur'ân'da dünya ve âhiret kavramları arasındaki sayısal denklik aynı zamanda ifrat ve tefritten uzak bir dengeyi de bize çağrıştırmaktadır. Dünyadaki nimetlerin ve imkânların dışlandığı bir hayat anlayışını savunmanın mümkün olmayacağı ve bunun âhiret hayatını da anlamsız sayma sonucuna götüreceği açıkça görülür. Aynı şekilde, âhiret fikrinden soyutlanmış bir hayat anlayışının da dünya hayatını boş ve değersiz kılacağı kuskusuzdur. Fakat insanın eğilim ve tutkuları çoğu zaman bu gerçeği perdelediğinden, Allah, âhiret düşüncesinin daima zinde tutulması için uyarılarda bulunmuştur. Buna rağmen insanların dünyaya gereğinden fazla ilgi gösterip, âhireti unutacak şekilde dünyevîleşme eğilimlerinin olduğu da bir gerçek olarak günümüzde yaşanmaktadır.

"Dünyevîleşme" kavramı, insanın imanî, ahlâkî, sosyal, ticarî meselelerin tümünde emeğini, gücünü ve imkânını dünyevî unsurlara yoğunlaştırmasıdır. Fert ve toplumların vahyin gölgesinden sıyrılarak, dünyanın yakıcı menfaatlerine meyledip özünden uzaklaşma süreci olan dünyevileşmeye karşı İslâm'ın iman, amel ve ahlâk üçlüsünü insanlığın önüne panzehir olarak sunmuştur.

İnsanın dünya ile ilişkisinin yeniden yapılandırması, gerçek konumuna yerleştirilmesi ve düzenlenmesi, her şeyin merkezine imtihan olgusunu yerleştirilmesiyle mümkündür. Böylece kişi, bu sayede hayatını anlamlı ve değerli kılacaktır.

KAYNAKCA

ABDÜLBÂKI, Muhammed Fuad, el-Mu'cemü'l-Müfehres, Dârü'l- Hadis, Kahire 1998.

ALTINTAŞ, Ramazan, *Din ve Sekülerleşme*, Pınar Yay., İstanbul 2005.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdas Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul 1988.

AYDIN, Hayati, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay. İstanbul 2000.

AYDIN, Mustafa, "*Dinin Dünyevileşme Sorunu ve Protestanlık*", Bilgi ve Hikmet, İstanbul 1993.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın lşığında Kur'an Tefsiri,* Bayraklı Yay., İstanbul 2001.

BULAÇ, Ali, *Kutsala, Tarihe ve Hayata Dönüş,* İz Yay., İstanbul1995.

BURSEVİ, smâil Hakkı, *Ruhu'l-Beyân*, Osmaniye Matbaası, İstanbul 1926.

CEBECİ, Lütfullah, *Kur'an'da Şer Problemi*, Akçağ Yay., Ankara 1985.

CEVİZCİ, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü,* "Dünyevileşme" md. İstanbul 2000.

CEVZİ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, Zadü'l-Mesir fî ilmi't-Tefsir, thk: Muhammed b. Abdurrahman Abdullah, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1987.

COŞKUN, Ahmet, "Kur'an'ı Kerim'in Dünya ve Âhiret Bakışı" EÜİFD, sy. IV, Kayseri 1987.

ÇAĞRICI, Mustafa, *"Fitne"* DİA, İstanbul 1996, c. XIII, s. 158.

ÇELEBİ, İlyas, *İtikadi Açıdan Uzak ve Yakın Gelecekle ilgili Haberler*, Kitabevi, İstanbul 1996.

ÇELİK, Ahmet, *Kur'ân'a Göre Âhiret İnancının Bireysel ve Toplumsal Yönü*, AÜİFD, sy.: 16, Ankara 2001.

EBİ TALİB, Ali, *Nehcu'l-Belâğa*, Yayına Hazırlayan ve Tercüme Eden: Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yay. İstanbul t.y.

EKİN, Yunus, *"Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı*", SÜİFD, sy. 6, Sakarya 2002.

FİRUZABADİ, Ebu't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed; Besairu Zevi't-Temyiz fî Letaifi'l-Kitâbi'l-Aziz, thk. Ali en-Neccâr, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut [t.y.]

GÜLER, İlhami, *Politik Teoloji Yazıları*, Kitabiyat, Ankara 2002.

GÜMRÜKÇÜOĞLU, Süleyman, *Kur'an'da İletişim Dili*, Etkileşim Yay., İstanbul 2014.

HANBEL, Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed, *Musned*, Daru's- Sâdır, Beyrut ts.

HEREVÎ, Ebû Ubeyde Ahmed b. Muhammed, *el-Ğarîbîne fi'l-Kur'ân-i ve'l-Hadîs*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999.

IZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev.: Selâhattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul, ts.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1971.

İBN KESİR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, Muhtasar Tefsiri İbn Kesir, thk. Muhammed Ali Sabuni, Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut 1981.

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1990.

İKBAL, Muhammed, *İslâmda Dînî Düşüncenin Yeniden Teşekkülü*, çev: N. Ahmet Asrar, Birleşik Yay. İstanbul ty.

İSFEHANÎ, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b.Muhammed b.Mufaddal Ragıb, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an.* thk.Muhammed Seyyid Kilani , y.y., Mısır 1961.

KARACELİL, Süleyman, *Büyük Tehlike: Dünyevîleşme*, Nesil Yay., İstanbul 2008.

KAYA, Süleyman, *Kur'an'da İmtihan*, İnsan Yay., İstanbul, 2003.

KEFEVİ, Eyyub b. Musa el-Hüseyni Ebü'l-Beka, *Külliyat*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

KESKİN, Hasan, *Kur'an'da Fitne Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2003.

KILIÇ, Sadık, *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yay., İstanbul 1991..

KURTUBİ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut1985.

KUTUB, Seyyid, *Fî zılâli'l-Kur'an*, trc. İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, Hikmet Yay., İstanbul t.y.

KUTUP, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler.* trc. Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul 1992.

KÖÇER/EGÜZ, Mehmet/ Şule(2014). " *Türk Eğitim Tarihinde Sekülerizm/ Secularısm ın The Hıstory Of Turkısh Educatıon*", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN: 1308-2140, Volume 9/5 Spring 2014, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.6961, p. *1447-1457*.

MEYDANİ, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Akidetü'l-İslâmiyyetü ve Üsüsüha*, Dâru'l -Kalem, Dımeşk, 1994.

ÖZEL, Recep Orhan(2014*).“ Kur’an’a Göre Dine Yöneltilen Elitist Tepkiler/ Elıtıst Responses Dırected To The Relıgıon Accordıng To The Quran”* Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , ISSN: 1308-2140, Volume 9/5 Spring 2014,. www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.6682, p. 1707-1729.

ÖZSOY/GÜLER, Ömer/İlhami; *Konularına Göre Kur’an*, Fecr Yay., Ankara 1999.

PAK, Zekeriya, *Allâh-İnsan İletişimi*, İlâhiyât, Ankara 2005.

RÂZÎ, Muhammed b. Ömer, b. Hüseyin, *Mefâtîhu’l-Gayb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1985.

REÇBER, Mehmet Sait, *“Realizm, Din ve Dünyevileşme”*, İslâmiyât, Ankara 2001,c. IV, sayı: 3.

RIZA, Muhammed Reşit, *Tefsîrü’l- Menâr*, Mısır ty.

SAVUT, Harun(2014).“ *Hikmet ve Fıtrat Ekseninde Adaletin Temelleri/The Fundamentals of Justıcen in the Axıs of Wısdom and Dısposıtıon*”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,, ISSN: 1308-2140, Volume 9/11, Fall 2014,. www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/Turkish Studies.7635, p. 455-478.

SOYALAN, Mehmet Yaşar, *Kur’ân ve İnsan*, Araştırma Yay., Ankara1999.

SUYUTİ, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Mektebetü'l Asriyye, Beyrut 1987.

TABERİ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan 'an Te'vili Ayi'l-Kur’ân, thk*: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Daru 'Alemi'l-Kutub, Riyad 2003.

TATLI, Alican, *Zühd Açısından Hadislerde Dünya*,(Basılamamış Doktara Tezi), İstanbul 1996.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen,* Kahire 1937.

TUĞRAL, Süleyman, *Kur’ân’da Değerler Sistemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

ÜLGEN, Hilmi Ziya, *Değerler, Kültür ve Sanat*, İstanbul 1965.

VAKIDİ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi, *Kitabü’l-Meğazi*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1984.

WENSİNCK, Arent Jean, el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi, Çağrı Yayınları, İstanbul 1986.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Diyanet İşleri Reisliği Yay., Ankara 1935.

YILDIRIM, Ahmet, *Din, Dünyevileşme ve Zühd*, Araştırma Yay. Ankara 2005.

ZEBİDİ, Murteza el- Hüseyin el- Vasıtî, *Tâcu’l- Arus min Cevâhiri’l- Kâmus*, Dâru’l- Fikr, Beyrut 1994.

ZEMAHŞERİ, Muhammed b. Ömer, *el Keşşâf an Hakâiki’t- Tenzîl*, Dâru’l-Fikr , Beyrut 1983.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

GÜMRÜKÇÜOĞLU, S., İmtihan ve Dünyevileşme, ***Turkish Studies*** - *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 411-434, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7817, ANKARA-TURKEY